

11. Хайдеггер М. Искусство и пространство / М. Хайдеггер // Самосознание европейской культуры XX века. – М., 1991. – С. 96 – 106.

12. Яніцька Н. Р. Мікротопонімія центральних та східних районів Львівської області : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Н. Р. Яніцька. – Львів, 2012. – 18 с.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню мікротопонімії півночі Львівської області. Проаналізовано особливості репрезентації в мікротопоніміконі уявлень населення про простір у межах опозиції „центр – периферія”.

Ключові слова: мікротопонім, онім, периферія, центр.

Аннотация

Статья посвящена исследованию микропонимии севера Львовской области. Проанализированы особенности репрезентации в микропонимии представленной населения о пространстве в пределах оппозиции „центр – периферия”.

Ключевые слова: микропоним, оним, периферия, центр.

Summary

The article is devoted research of microtoponyms of the north of Lviv Region. The reflection of presentations of local population about space in the microtoponymy within the opposition a „centre – periphery” are analyzed.

Key words: microtoponym, onym, periphery, centre.

УДК 811.161.2'373.21

Сокіл-Клепар Н. В.

*Львівський національний
університет імені Івана Франка*

КОНЦЕПТ „ЛЮДИНА” В МІКРОТОПОНІМНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

На початку ХХІ ст. дещо змінився підхід до вивчення мовних явищ, фактів, одиниць та виявився насамперед у домінуванні їх антропологічно-когнітивних особливостей. Людина – творець та носій мови – знову стає „мірилом усіх речей”. Мова не сприймається поза межами існування людини, оскільки прийнято вважати, що мова має тіло і дух так само, як і людина. Тіло – це все матеріальне, що ми сприймаємо

візуально та аудіально, а дух закладений в етимологічному, семантичному фонді мови та передається з покоління в покоління на ментальному рівні.

У такому ж антропоцентричному напрямі сьогодні варто розглядати й мікротопонімну лексику. Відрадно, що з кінця ХХ – початку ХХІ ст. розвій наукових студій переріс практично у планомірні, детальні, здебільшого дисертаційні, дослідження. Так, мікротопонімію Чернівецьчини проаналізували І. Чеховський, Л. Костик, Сколівщини – Н. Сокіл, Львівщини – О. Проць, Н. Яніцька, Західного Поділля – Н. Лісняк, південно-східного Поділля – О. Заїнчовська, Підгір'я – О. Михальчук, Кіровоградщини – Р. Ляшенко, басейну річки Ужа – В. Баньої, Покуття – Л. Білінська. В окремих зазначених роботах розглянуто мікротопонімну лексику не лише з традиційного погляду, а й залучено новітні методи та підходи, що гармонійно вливається у світовий контекст, де прийнято розглядати оніми під новим кутом зору [1; 8; 9].

Карпатський регіон, що аналізується у пропонованій праці, неповторний як із погляду природно-культурних особливостей, так і з боку етнографічної диференціації, адже тут проживають бойки, лемки та гуцули, а багатство діалектів збуджує мисленнєву й мовну фантазії народу, що відображається у мовній картині світу.

Поняття картини світу науковці вживають у різних галузях із метою продемонструвати уявлення людини про дійсність. Розуміння, досвід проходять крізь особистісну призму кожної людини, формуючи загальнолюдські цінності.

Розрізняють концептуальну та мовну картини світу. Мовна картина світу – вербальний вияв предметів, явищ, фактів, ситуацій тощо. У мовній картині світу відображаються вірування, стереотипи, поняття, що формують концептосферу етносу; виражається етнічний менталітет, тому сучасних дослідників усе більше цікавлять національно зорієнтовані мовні моделі світу, що формують різні лексичні пласти.

Компонентом, точніше фрагментом, мовної картини є топонімна картина, що характеризується насамперед часо-просторовою прив'язкою об'єктів, що мають локальне, регіональне та діалектне обмеження. Топонімна картина світу складається з невеликих оронімних, гідронімних, ойконімних, мікротопонімних пазлів. Кожна така частина особлива в тому плані, що відзначається специфічним ландшафтом,

менталітетом людей, соціальними, історичними, господарськими, культурними умовами тощо. Топонімна картина світу важлива, оскільки навколишнє середовище (а це насамперед географічні та соціальні умови, тобто геоантропогенний взаємозв'язок) є пріоритетним для людини. Умови людського буття, орієнтація, рух, зрештою все існування, відбувається в географічному середовищі. Скажімо, мешканець села перебуває в оточенні гір, лісів, рік, озер, доріг, чагарників тощо, у той час, як і міський житель ходить дрібними вуличками, більшими алеями, проспектами, минаючи квартали, райони, масиви.

Вся система знань у пам'яті людини формується у вигляді концептів або ментальних образів, що є основною одиницею картини світу. Для лінгвістики концепт – це насамперед смислове значення імені (знака), що ототожнюється з поняттям чи сигніфікатом. Прийнято вважати, що він – виразник плану змісту мовного знака та містить в собі значну комунікативну, пізнавальну інформацію. До складу концептів можуть входити як окремі слова, так і їх сукупність (ідіоми, речення). Концепти – ментальні представники дійсності – вербалізуються в мовній картині світу, становлять її фрагмент.

Оніми формують важливу мисленнєву сітку, тому й ономастичні концепти, звичайно, мають право на існування. Ономастичний концепт, на думку А. Щербак, – це особлива одиниця ономастичних знань, що визначає семантику власного імені загалом, знання про ономастичний фрагмент дійсності [8, с. 89].

В ономастичній науці людина є як активним творцем найменувань, так і їх частиною. Чи не найбільше образ людини простежується у відетнонімних та відантропонімних мікротопонімах. Подібні мікрооб'єкти в межах одного населеного пункту диференціювали за антропонімною ознакою. Розрізняли насамперед значимі території для господарської діяльності, скажімо, сінокоси, орні поля. Інослов'янські дослідники вважають, коли об'єкту надавали ім'я людини, це виражало насамперед „свою” територію [2, с. 11].

Представлений концепт „Людина” розкриває нам чи не найбільше антропоцентричну природу мовних феноменів та реалізується у таких головних аспектах: 1) етнічний; 2) соціальний; 3) гендерно-особистісний.

1. Етнічний аспект мікротопонімів здійснюється завдяки проживанню на території Карпат різних етнічних груп. Здебільшого

такі оніми мають емоційне забарвлення і формуються в основах *жид*, *руський*, *шваб* (німець): п. *Жидівське* (Трух. Ск. Льв.), сін. *Жидівський Горб* (Довж. Ск. Льв.), пас. *Жидівський Луг* (Слоб.-Болех. Долин. Ів.-Фр.), л., сін. *Руський* (Дов. Дрог. Льв.), г. *Руський Звенів* (Орявч., Пог. Ск. Льв.), чаг. *Шва́бова Черéнина* (Опор. Ск. Льв.). Часто антропонім, не характерний для карпатського села, асоціюється з етнічною належністю людини і, можна сказати, є синонімом етноніма, наприклад, *Мошко* – це єврей: сін. *Мошкова Загорода* (Опор. Ск. Льв.). Інша частина мікротопонімікону представлена назвами: о. п. *Воло́щуківі Обочі* (< *волощук* – „виходець із Волощини”) (Лав. Ск. Льв.), пол. *Воло́ська* (Ілем. Рожн. Ів.-Фр.), к. с. *Німе́цька Колонія* (Жуп. Ск. Льв.), цв. *Німе́цький Цві́нтар* (Клим. Ск. Льв.), л. *Ту́ркове* (Дов. Дрог. Льв.), бер., л. *Циганський Бе́ріг* (Вол., Хащ. Ск. Льв.). Всі виявлені найменування відбивають історико-соціальні процеси різних періодів на території Карпат.

2. Соціальне розшарування сіл виражалось насамперед існуванням різних верств населення. Пріоритетним був духовний соціум: сін. *Дяко́ва Поля́нка* (Дов. Дрог. Льв.), пас. *Ксьо́ндзові Луги́* (Слоб.-Болех. Долин. Ів.-Фр.), крч. *Ксьо́ндзова Ру́бань* (Ілем. Рожн. Ів.-Фр.), л. *Палама́рів Щовб* (Росох. Ск. Льв.), п. *Лан Попі́вський* (Коз. Ск. Льв.), о. п. *Підчерне́цьке* (Ябл. Богородч. Ів.-Фр.), пот. *Попі́в По́тік* (Терн. Ск. Льв.), сін. *Попі́вство* (Сух. Пот. Ск. Льв.), л. *Попі́вська Де́бря* (Ялин. Ск. Льв.), о. п., сін., уроч. *Попі́вщина* (Верхн., Опор., См., Хащ. Ск. Льв.), пот. *Церко́вний По́тік* (Ілем. Рожн. Ів.-Фр.).

Назви з основою *князь*, *цар* відображали правлячу верхівку: цв. *Кне́же* (Гута, Богородч. Ів.-Франк.), г. *Князі́в Ді́л* (Опака Дрог. Льв.), пас. *Князі́кі Ба́гна* (Дов. Дрог. Льв.), к. с. *Царі́вський По́тік* (Вол. Ск. Льв.), в., пас. *Ца́рів Ве́риок* (Терн. Ск. Льв.). Щодо оніма *Цар*, то він радше всього виник від прізвиська носія, яке йому дали, мабуть, за певну поведінку в суспільстві, оскільки такий ранг для України не властивий.

Пани, які володіли селами, відомі карпатському населенню, а землі, що ними вони користувалися, переважно так і називали – панські. Зрештою, це відбилось і в мікротопоніміконі: сін. *Па́нська Го́ра* (Корч. Ск. Льв.), пот. *Па́нський По́тік* (Підгор. Ск. Льв.), о. п., пас., сін. *Па́нськоє* (Верхн. Ск. Льв.). Однак паралельно існували і громадські землі: п. *Грома́дське* (Тух. Ск. Льв.), л. *Грома́дський Ліс* (Клим. Ск. Льв.),

сін., чаг. *Скарбóвий Бёскид* (Опор. Ск. Льв.), лука, сін. *Скарбóвий Горóд* (Гр. Ск. Льв.), сін. *Скарбóвий Явiрник* (Опор. Ск. Льв.). В українській літературній мові *скарбовий* має дефініцію – „який належить державній скарбниці” [6, с. 253].

У карпатських селах існував ще соціальний прошарок, який виконував своєрідну охоронну функцію: сін. *Гайдуків Жóлоб* (Риб. Дрог. Льв.), г., сін. *Шáндрiв* (шандор < жандарм) (Ілем. Рожн. Ів.-Фр.). Про *Гайдуків Жолоб* люди розповідають, що гайдук зганяв на панщину, до роботи. Люди ж зловили його на полі і вбили, тому й поле назвали Гайдукове [5, с. 111].

Соціальний поділ народу стосувався і робітничого класу населення. Як показують виявлені оніми, на досліджуваній території займалися здебільшого різного роду промислом, ремісництвом та скотарством: в. *Козарніцький Вирьх* (Вол. Ск. Льв.), к. с., сін. *Козáрський* (В. Рож. Ск. Льв.), сін. *Ковалів Верх* (Дов. Дрог. Льв.), к. с. *Масляниківщина* (Ялин. Ск. Льв.), пас., пот. *Мельнічний* (Дов., Нов. Кроп. Дрог. Льв.), п. *Олійниківський Прiслiп* (Коз. Ск. Льв.), сін. *Стéльмахiв* (Дов. Дрог. Льв.).

Звичайно, всі зазначені мікротопоніми утворилися внаслідок діяльності того чи того соціального соціуму, однак назва вказувала або безпосередньо на виконавця, або ж була закладена в антропонімі, який все ж первісно виник від роду занять.

3. До вказаної групи відносимо відантропонімні мікротопоніми, що мотивовані апелятивами та онімами гендерного характеру. Імена гендерного зразка реалізуються в основах *баб(а)*, *дід*: сін. *Бабський* (Риб. Дрог. Льв.), л., пас. *Баб'янкi* (Дов. Дрог. Льв.), сін. *Дідiв Кут* (Коз. Ск. Льв.), бер. *Дідикова Опéка* (Опор. Ск. Льв.).

Більшість відантропонімічних мікротопонімів – маскулінного характеру. „Це спричинено тим, що в українців з давніх-давен главою сім'ї був чоловік. Та все ж за певних обставин жіночі імена також могли ставати базовими. Це траплялося тоді, коли на жінку переходили обов'язки глави сім'ї, або коли вона чимось особливим виділялася в родині” [7, с. 94]. Дослідниця гендерного розмежування О. Кісь зазначає, що „в більшості суспільств жінок розглядають як частину природи і розташовують їх поза історичним часом та простором мислення; натомість чоловіки, як частини культури, живуть в історії,

творюють, діють, досягають, втілюючи все людське. Культура асоціює чоловіка зі здобутками, прогресом, суспільством і цивілізацією, і водночас схильна *біологізувати* жінку, зводячи її *культурне* покликання до репродуктивних функцій та природного відтворення. В такий спосіб вибудовується ієрархія категорій *чоловічого* та *жіночого* в культурі, де саме *жінка* та *жіночі* цінності виявляються знеціненими, маргінальними, другорядними” [3, с. 45]. Це підтверджує і досліджуваний мікротопонімікон, у межах якого виявлено поодинокі назви, мотивовані жіночими іменами: п. *Мартина Копань* (Рик. Ск. Льв.), сін. *Маринцівський Вирьх* (Пл.-Бр. Ск. Льв.), г. *Парашка* (Корост., Корч., Підгор. Ск. Льв.), пас., сін. *Романіха* (В. Рож. Ск. Льв.), г. *Юрчіха* (Корч. Ск. Льв.). Два останні оніми походять, як бачимо, від андронімів.

Чоловічі антропоніми різної генези творять основу мікротопонімікону Українських Карпат: л. *Андріївське* (Орявч. Ск. Льв.), п., сін. *Грицівський Горбок* (Новосел. Міжгір. Закарп.), п. *Данілове* (Мита Ск. Льв.), сін. *Карпина Яма* (Клим. Ск. Льв.), л., сін. *Макарів Кут* (Опор. Ск. Льв.), п., сін. *Маркове* (Клим. Ск. Льв.), о. п. *Микітина Сізовка* (Лав. Ск. Льв.), п. *Павлове* (Мита Ск. Льв.), л. *Петрів Чертіж* (Гр. Ск. Льв.), о. п. *Романове* (Пог. Ск. Льв.), сін. *Сідорів Горб* (Довж. Ск. Льв.), в. *Тарасів Верх* (Підгор. Ск. Льв.), бер. *Троянова Опєка* (Опор. Ск. Льв.), г. *Хомовець* (Бор. Турк. Льв.), п. *Якімове* (Либ. Ск. Льв.).

Гендерний характер мікротопонімів проявляється не лише на лексичному рівні, а й на мнемічному, тобто в пам'яті носія. Скажімо, під час польового обстеження території Українських Карпат простежувалося те, що чоловіки краще пам'ятають назви сінокосів, полів, лісів, боліт, озер, тобто тих територій, на яких вони проводять певні господарські роботи або ж займаються мисливством чи рибальством. Жінки краще орієнтуються в найменуваннях місць, де ростуть ягоди, гриби, випасається худоба.

Особистісний аспект досліджуваних найменувань проявляється насамперед у відантропонімічних мікротопонімах, де також домінує чоловіче начало. Ці назви стосуються господарської діяльності, належності, певних екстремальних ситуацій, за яких був названий об'єкт. „Вся господарська діяльність, яка пов'язана з освоєнням об'єктів простору, пов'язана з чоловіком як главою сім'ї, і це

відображається у наданні його імені об'єкту. Належність об'єкта також оформлена назвами від чоловічих антропонімів, що відобразало законодавчу, юридичну базу, що існувала в державі. Тільки в неординарних випадках, наприклад, за відсутності чоловіка, глави сім'ї, або ж при наголошенні факту спадкоємства, дарування, купівлі об'єкт іменувався одиницею жіночого антропоніма” [4, с. 36]. У такому випадку мікротопоніми формувалися від прізвищ та прізвиць: л. *Баранівська Стіна* (Гр. Ск. Льв.), сін. *Бічкове* (Либ. Ск. Льв.), чаг. *Галадійова Кічера* (Ялин. Ск. Льв.), пас. *Грибів Діл* (Лав. Ск. Льв.), п. *Довганічові Бігі* (Нагір. Ск. Льв.), пас. *Дроздів Край* (Лав. Ск. Льв.), крч. *Заяців Бєріг* (Хаш. Ск. Льв.), л. *Козутів Горб* (Терн. Ск. Льв.), пас. *Пелехатого Пóлянка* (Лав. Ск. Льв.), п. *Плáксів Кут* (Нагір. Ск. Льв.), л. *Ріжків Звóриць* (Вол. Ск. Льв.), пот. *Синюкова Потóчина* (Либ. Ск. Льв.), сін. *Шпортякова Зáтінь* (Хаш. Ск. Льв.).

Іноколи в подібних онімах гендерна ознака стиралась, і в цьому випадку реалізувалося значення „сім'я”, „родина”, скажімо, сін. *Барáнківці* (Корч. Ск. Льв.), к. с. *Зеленякі* (Заділ. Ск. Льв.), к. с. *Палії* (Либ. Ск. Льв.), уроч. *Стрижєніки* (Ямел. Ск. Льв.).

Таким чином, проаналізована мотивувальна база мікротопонімів Українських Карпат вкотре засвідчила тісний взаємозв'язок людини з простором. Такі найменування концептуально входять до топонімної картини світу, що відображає культурні пріоритети населення. Оними антропогенного характеру відтворюють у своїй основі головні онтологічні аспекти: соціальний, етнічний, гендерно-особистісний, що виводить власні назви на обширний світоглядний горизонт.

Список умовних скорочень

об'єкти: *бер.* – берег, *в.* – верх, *г.* – гора, *к. с.* – кут села, *крч.* – круча, *л.* – ліс, *о. п.* – орне поле, *п.* – поле, *пол.* – полонина, *пот.* – потік, *сін.* – сінокіс, *уроч.* – урочище, *цв.* – цвинтар, *чаг.* – чагарник;

області: *Закарп.* – Закарпатська, *Ів.-Фр.* – Івано-Франківська, *Льв.* – Львівська;

райони: *Богородч.* – Богородчанський, *Долин.* – Долинський, *Дрог.* – Дрогобицький, *Міжгір.* – Міжгірський, *Рожн.* – Рожнятівський, *Ск.* – Сколівський, *Турк.* – Турківський;

населені пункти: *Бор.* – Бориня, *В. Рож.* – Верхня Рожанка, *Верхн.* – Верхнячка, *Вол.* – Волосянка, *Гр.* – Грабовець, *Дов.* – Довге, *Довж.* – Довжки, *Жуп.* – Жупани, *Заділ.* – Задільсько, *Ілем.* – Ілемня, *Клим.* – Климець, *Коз.* –

Козьова, *Корост.* – Коростів, *Корч.* – Корчин, *Лав.* – Лавочне, *Либ.* – Либохора, *Нагір.* – Нагірне, *Нов. Крон.* – Новий Кропивник, *Новосел.* – Новоселиця, *Опор.* – Опорець, *Орявч.* – Орявчик, *Підгор.* – Підгородці, *Пл.-Бр.* – Плав'я-Бринівка, *Пог.* – Погар, *Риб.* – Рибник, *Рик.* – Ріків, *Росох.* – Росохач, *Слоб.-Болех.* – Слобода-Болехівська, *См.* – Сможе, *Сух. Пот.* – Сухий Потік, *Терн.* – Тернавка, *Трух.* – Труханів, *Тух.* – Тухля, *Хац.* – Хащованя, *Ябл.* – Яблунівка, *Ялин.* – Ялинкувате, *Ямел.* – Ямельниця.

Список використаної літератури

1. Березович Е. Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте: монография / Е. Л. Березович. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 2000. – 532 с.

2. Васильева С. П. Русская топонимия Приенисейской Сибири: картина мира: автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.02.01 – русский язык / С. П. Васильева. – Тюмень, 2006. – 42 с.

3. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): монографія / О. Кісь. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2008. – 272 с.

4. Климкова Л. А. Нижегородская микропонимия в языковой картине мира: автореф. дисс. ... докт. филол. Наук : 10.02.01 – русский язык / Л. А. Климкова. – М., 2008. – 65 с.

5. Писана керниця: Топонімічні легенди та перекази українців Карпат / [збір. і впоряд. В. Сокіл]. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 1994. – 206 с.

6. Словник української мови : в 11-х т. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. ІХ.

7. Сокіл Н. Мікропонімія Сколівщини : монографія / Н. Сокіл. – Львів, 2008. – 206 с.

8. Щербак А. С. Ономастические концепты как особые единицы метаязыка / А. С. Щербак // Когнитивные исследования языка : сб. науч. тр. – М. – Тамбов, 2009. – Вып. V. Исследование познавательных процессов в языке. – С. 86 – 94.

9. Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcza / [pod red. A. Cieślukowej, B. Czopek-Korciuch, K. Skworonek]. – Kraków, 2007. – 627 s.

Анотація

Проаналізовано лінгвістичну репрезентацію концепту „Людина” в мікропонімах Українських Карпат. Концепт розглянуто як одиницю ментального плану, що кодується в мові. Увагу зосереджено на мікропонімах, мотивованих антропонімами та етніміями.

Ключові слова: мікропонім, концепт, антропонім.

Аннотация

Проанализировано лингвистическое представление концепта „Человек” в микропонимах Украинских Карпат. Концепт рассматривается как единица ментального характера, которая кодируется в языке. Внимание акцентировано на микропонимах, мотивированных антропонимами и этнонимами.

Ключевые слова: микропоним, концепт, антропоним.

Summary

The article analyses the linguistic representation of the concept „Man” in microtoponyms of Ukrainian Carpathians. Concept is viewed as a unit of mental process which is coded in the language. Attention is accented on microtoponyms motivated by antroponyms, etnonyms.

Key words: microtoponym, concept, antroponym.

УДК 811.161.2'373.21

Стрилюк О.М.

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

МІКРОТОПОНІМИ ВОЛИНИ, МОТИВОВАНІ НАЗВАМИ ПОСЕЛЕНЬ І САДІБ

Кожна з існуючих у світі культур країн, народів, націй неповторна й унікальна, є невід'ємною складовою скарбниці світової культури. На повнокровний розвиток етнічної культури впливає широке коло чинників, таких як: історичний шлях народу, відособлення або взаємозв'язок з іншими народами; соціальні, економічні, екологічні умови; культурна політика держави і т. п.

У свою чергу історичні та політико-адміністративні процеси знаходять своє відображення у географічних назвах як великих об'єктів, так і малих, місцевих, про існування яких знає обмежена кількість людей. Такі топоніми стають орієнтирами у просторі і часі, накопичують у собі унікальні відомості про культуру, історію, мову людей. Особливу цінність становлять назви малих географічних об'єктів – мікротопоніми, адже вони найменше зазнали втрат у часи радянського перейменування.